

SOSYAL YARDIM YAPMA(MA) GEREKÇELERİ ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR

Arş.Gör. Faruk TAŞCI

İ.Ü. İktisat Fakültesi

ÖZET

Sosyal yardımlar sosyal güvenlik sisteminin ayaklarından birisini oluşturmaktadır. Bununla birlikte sosyal yardımların, sistemde yer alıp almamasının doğru olup olmadığı, hatta herhangi bir kurumlaşma olmadan dahi olsa toplumun kendi içinde bir yardımlaşma düzeni olmasının ahlaki ve ekonomik boyutları, öteden beri tartışılmaktadır.

Sosyal yardım yapmaya, yardım alanlar bakımından damgalanma ve küçük düşürülme gibi psiko-sosyal yöndeki olumsuz etkilerinin yanında; kişiyi tembelleğe itmesi, kişide bağımlılık yaratması ve istismara yol açabilmesi gibi nedenlerle karşı çıkanlar bulunmaktadır. Buna karşılık, sosyal yardımların, sosyal güvenlik sistemindeki boşlukları tamamlaması, tasarruf yapma imkanı sağlaması ve psiko-sosyal faydaları bakımından, yapılmasının hem ekonomik hem de sosyo-psikolojik nedenlerle doğru ve gerekli olduğunu savunun görüşler de bulunmaktadır. Bunlardan ayrı olarak sosyal yardımın, bir insan hakkı, bir toplumsal dayanışma mekanizması ve bir devlet görevi olarak yerine getirilmesi gereken bir görev olduğu da savunulmaktadır. Bu makalede, sosyal yardım yapmanın karşısında olan ve sosyal yardım yapmayı savunan görüşler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Sosyal yardım, muhtaçlık, sosyal güvenlik.

ABSTRACT

In this article, opinions which are against to perform social assistance, and support it are presented. To carry out social assistance has been challenged because of the fact that it has some psycho-social negative effects like stigmatization and humiliation; that it brings about indolence, and creates dependency; and that it can cause exploitation. On the other hand, social assistance has been considered as positive action due to the fact that it completes the gaps in social security system; and that it has saving function and some psycho-social benefits. More importantly, social assistance can also be seen as that it has been done as a human rights, the product of a social solidarity; and the duty of a state.

Key words : Social assistance, deprivation, social security.

GİRİŞ

Muhtaç durumda olanlara yönelik olarak gerçekleştirilen aynı ve nakdî yardımlara verilen genel bir ad olan sosyal yardıma, insanlığın ilk tarihlerinden bu yana toplumsal düzenlerde rastlanmaktadır. İnsan, her zaman muhtaç olma riski ile karşı karşıyadır ve dolayısıyla her an muhtaç duruma düşebilmektedir. Dolayısıyla, her insan, gelir ya da kazanma gücü kaybına uğradığında sosyal yardıma ihtiyaç duymaktadır.

Özellikle günümüz dünyasında sosyal yardım uygulamalarına olan ihtiyaç, günlük bir dolar ile geçinenlerin sayısının bir milyarı üzerinde olduğu ve günlük iki dolarla geçinen insanların miktarının üç milyar dolaylarında bulunduğu bir tablo karşısında, daha da önem kazanmış bulunmaktadır. Ancak, sosyal yardıma muhtaç insanların bu yüksek sayılarına rağmen, sosyal yardım yapmanın tam olarak benimsendiğini ve sosyal güvenlik modellerine dahil edildiğini söylemek pek mümkün olamamaktadır. Çünkü konu akademik camiada da tartışılmakta; muhtaç olanlara sosyal yardım yapmayı savunanların yanında, sosyal yardım yapmanın sakıncalarını dile getiren görüşlere de rastlanmaktadır.

Bu çalışmada, sosyal yardım yapmanın karşısında olan ve sosyal yardım yapmayı savunan görüşler ortaya konacaktır. Bu görüşler, iki ana eksenle ele alınacaktır. Birincisinde, sosyal yardım yapmanın “olumlu/olumsuz” yanlarını dikkate alan sosyal yardımın

savunucusu ve karşıtlarının fikirleri ifade edilecektir. İkincisinde ise, sosyal yardımın niçin yapılması gerektiği; insanı, toplumu ve devleti öne alan yaklaşımlar üzerinden ele alınacaktır.

1. SOSYAL YARDIM YAPMAYA YÖNELİK OLUMLU VE OLUMSUZ YAKLAŞIMLAR

Kişinin muhtaçlığının, aynı yardımlar veya nakdi ödemeler yoluyla giderilmesi anlamına gelen sosyal yardım, hem olumlu hem de olumsuz şekilde değerlendirilebilmektedir. Sosyal yardımın, damgalanma ve küçük düşürülme gibi psiko-sosyal sonuçlarının olmasının yanında, tembellik ve bağımlılık yapabilmesi, istismara açık olması ve insan haklarına aykırı olabilmesi yönlerinden olumsuz nitelikler taşıdığı ifade edilmektedir.

1.1. Sosyal Yardımın Olumsuz Yönleri

Sosyal yardımların olumlu yanlarından çok olumsuz yanlarının bulunduğunu savunan görüşler, insanın psikolojik ve psiko-sosyal boyutlarından hareket etmektedirler. Sosyal yardımın olumsuz yanlarını ileri sürenlerin hareket noktalarından diğeri insanların sosyal yardıma bağımlı olarak tembelleşmesi ve ikincisi de sosyal yardımın istismar edilmesi üzerine şekil almaktadır.

1.1.1. Psiko-Sosyal Sakıncaları: Damgalanma ve Küçük Düşürülme

Sosyal yardım yapmada eleştirel olan görüşlerin başında, yardım alan kişilerde meydana gelebilecek olan “psiko-sosyal” sakıncalar gelmektedir. Bunlara göre, yardımdan yararlanacak kişinin muhtaç olduğunu kanıtlamak zorunda kalması ve yardım alırken bunu net olarak hissetmesi, bu kişiler üzerinde onur kırıcı etkiler yaratmaktadır (Gerek ve Oral, 2004: 44). Sosyal yardım alırken, bireyin “damgalanması” (Özdemir, 2004: 129) anlamına da gelen bu durum, birey üzerindeki psikolojik olumsuz etkileri açısından tehlikeli bulunmaktadır. Aynı şekilde; sosyal yardım alanların, muhtaç durumda olduklarını ıspatlamak zorunda kalmalarından doğan ve resmi mercilerin takdirinde gelişen bir süreç de söz konusu olduğu (Dilik, 1980: 71) için, muhtaç olanların resmi mercilere minnet etmesi

Kamu-İş; C:9, S:4/2008

gibi bir durum ile karşı karşıya kalmaları, bu kişilerde psikolojik zedelenme oluşturabilmektedir.

Ayrıca sosyal yardımın, yardıma muhtaç kişi açısından psiko-sosyal bu olumsuz yönünden dolayı, muhtaç olanların, içinde buldukları olumsuz koşulların (muhtaçlığın) çok önemli olmadığını belirtme ve dolayısıyla içinde buldukları halleri inkar etme eğilimlerinin ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Buğra, 2003/2004: 78; Mood, 2006: 443-458). Başka bir ifade ile “damgalanma” korkusu, muhtaçların, kendilerinin muhtaç olduklarını ortaya koymalarına mani olabilmektedir.

Muhtaçlık araştırmasının kişilerin onurunu kırmasının ötesinde, insanları “muhtaç-muhtaç olmayan” şekilde ayırıcı ve bölücü olduğu yönünde de görüşlere rastlanabilmektedir. Ancak, Leifmann-Keil'e göre, bu görüş devrini yitirmiş birtakım önyargıların ürünüdür. Çünkü örneğin, geçmiş dönemlerde sosyal yardımlardan yararlanan insanların, seçim ve evlenme gibi birtakım medeni haklarının kısıtlanması ile karşı karşıya kalabilmeleri söz konusu olabiliyordu. Bundan dolayı bu kişilerin, bir yandan yardım edilirken, öbür yandan bazı medeni haklardan mahrum edilmeleri kötü bir ayrımcılık ortaya çıkartıyordu. Ancak bu ve benzeri durumlar artık geçerliliğini yitirmiştir (Dilik, 1991: 55).

Sosyal yardımın, kişi üzerinde psiko-sosyal olumsuz sonuçlarını gidermek noktasında çeşitli çözümler sunulmaktadır. Bunlardan bir tanesi, sosyal yardım uzmanlarının, muhtaçlara yönelik yapılan yardımlardaki hal ve davranışlarının, yardım alan kişiler üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmayacak biçimde rafine edilmesi ile bu sonuçların doğmasının önüne geçilebileceğini savunmaktadır (Gerek ve Oral, 2004: 44). Buna göre, konusuna hakim sosyal yardım uzmanlarının, dikkatli, etkili ve zarif çabaları, sorunları önemli ölçüde çözecektir. Bu açıdan, sosyal yardım uzmanlarının, muhtaç durumda olanları damgalayan ve küçük düşüren davranışlar yerine, onların kişiliklerini zedelemeyen, ince ve ustalıkla yöntemlerle çalışmaları, sosyal yardımın sunulmasında çok önemli bir boyutu oluşturmaktadır.

Çözümlerden bir diğeri de sosyal yardımların vakıflar yolu ile yapılmasını önermektedir (Öztürk, 1983: 136). Bu yaklaşıma göre, vakıf yoluyla yapılan sosyal yardımlar, ihtiyaç sahibinin kişisel (birebir-yüzyüze) yardımlarla zedelenebilecek olan kişiliğini ve şahsiyetini, bu duruma düşmekten koruyabilecektir. Çünkü vakıflar aracılığıyla bu yardımların yapılması durumunda, vakıftan faydalanacakların kişisel

olarak isimleri kamuoyuna karşı saklı tutulabileceğinden; yani damgalanma söz konusu olmayacağından, yardım alan kişinin onuru ve şahsiyeti muhafaza edilmiş olacaktır.

Sosyal yardımın muhtaçlık tespitinden kaynaklanan “damgalanma” sakıncasına karşı geliştirilen veya önerilen bir diğer yöntem, “negatif gelir vergisi” sistemidir. Geliri, belli bir seviyenin; yani fakirlik çizgisinin altında bulunan kişilere, gelirlerine bağlı olarak aktarılan transferlere negatif gelir vergisi denmektedir. Burada sosyal yardım, nispeten daha zengin kişilerden tahsil edilmiş olan pozitif vergilerle finanse edilmekte, yapılan yardımlarla gelirin yeniden dağıtılması söz konusu olmaktadır (Çalışkan, 2001: 124). Böylece, yardıma muhtaç durumda bulunan kişilerde, yapılan yardımların yaratabileceği “onur kırıcı” psikolojik sonuçlar izale edilmekte, tersine yardım kamu idaresi eliyle yapılan bir transfer ödemesi olduğu için, “onurlu” bir şekilde yerine ulaştırılmaktadır.

1.1.2. Tembelliğe İtmesi ve Bağımlılık Yaratması

Sosyal yardım yapmayı eleştirenlerin işaret ettikleri bir diğer durum, sosyal yardımın yardım alanları tembelliğe itmesi ve yardım alanlarda yardım almayı bir bağımlılık haline getirmesi üzerinedir. Adam Smith’e göre, muhtaç durumda olanlara yönelik olarak yapılan yardımların hiçbir yararı yoktur, çünkü yardım alanlar tembelliğe alışmaktadırlar (Çakır ve Aldemir, 2001: 179).¹

Bu çerçevede, 1795 İngiltere’sinde çıkartılan ve fakirlerin, evlerinde kaldıkları süre içinde sosyal yardımdan faydalanmalarını ve ailelerin, nüfuslarına göre ayarlanan bir ek katkı sistemi ile kazançların normal ihtiyaç sınırlarına getirilmesine dayanan Kanun’a karşı duruşlar sergilenmiştir. Çünkü, bu tür yardımların tembelliği teşvik edici ve ahlak bozulmalarına yol açıcı olduğu ileri sürülmüştür (Çengelci, 1985: 48-49).

Sosyal yardımın tembelliğe ve bağımlılığa sevk ettiği yönündeki benzer bir yaklaşım da ABD ile ilgili olarak dile getirilmiştir. Ducker’in aktardığına göre, ABD’deki muhtaç insanlara, özellikle de siyahlara yapılan sosyal yardımların miktarı arttıkça, bu insanlar, daha yoksul ve daha çaresiz duruma düşmektedirler. Bu durumun ABD’deki sosyal

¹ Smith’in, dönemin İngiltere’sinde çıkarılan “yoksulluk yasaları”na da bu yüzden karşı olduğu belirtilmektedir.

yardımlara güç kazandırmak yerine, güç kaybettiği dile getirilmektedir (Çakır ve Aldemir, 2001: 180). Bulgaristan'daki Romanlar'ın sadece sosyal yardımlardan nemalanmaları/geçinmeleri; dolayısıyla "sosyal yardım tüketicileri" (Marinova, 2007) olarak adlandırılmaları, sosyal yardıma yöneltilen tembellik ve bağımlılık yarattığı yönündeki eleştirileri haklı çıkartabilecek nitelikteki uygulamalar olarak görülmektedir.

Bununla birlikte sosyal yardımın, tembelliğe itmesinin gerçekliği bütünüyle yansıtmadığını belirten görüşler de bulunmaktadır. Bunlara göre, sosyal yardım alanların tembel olmaları veya tembelliğe alışmaları ve çalışmak istememeleri algısı yanlıştır. Aslında doğru olan, sosyal yardıma muhtaç hale gelenlerin işlerini kaybetmelerinden veya başka olumsuz nedenlerden dolayı sosyal yardıma muhtaç duruma düşmüş olmalarıdır (Income Security Advocacy Centre, 2007). Bu yaklaşım, sosyal yardım alanları direkt bağımlı veya tembel olarak nitelemek yerine, bu kişilerin muhtaçlıklarının kaynağının kendileri olmadığını işaret etmektedir.

1.1.3. İstismara Açık Olması

Sosyal yardımların olumsuz yanlarından bir tanesi de, "istismar"a açık oluşuna dairdir. Sosyal yardımlarda istismar iki şekilde ortaya çıkabilmektedir. Birincisi, haksız sebeplerle; yani ihtiyaç sahibi olunmamasına rağmen yardım talep etme veya alma ile ilgilidir. İkinci istismar türü de yardımlardaki mükerrerlik ile ilgilidir. Bu durum, aynı kişinin farklı kurumlardan ayrı ayrı yardım alması anlamına gelmektedir.

İstismarın, küçük yerleşim birimlerinde tespitinin kolay olmasına karşılık, büyük yerleşim yerlerindeki tespit zorluğu (Çengelci, 1985: 58) dolayısıyla, sosyal yardımların istismar edilmesi, sosyal yardım uygulamaları açısından önemli bir sorun olabilmektedir. Türkiye'de Konya merkezli Dost Eli ve Deniz Feneri Dernekleri'nin ortaklaşa gerçekleştirdikleri bir tespit çalışmasına göre, sosyal yardımlara muhtaç isimlerin %70'e varan oranda müstehak olmadıkları; yani yardımı istismar ettiklerinin tespit edilmesi (Arı, 2003: 166), sosyal yardımın istismara açık oluşunu ortaya koyması açısından önemli bir istatistik veridir. Bununla birlikte bu veriyi, istismarın çok yüksek boyutlarda olduğu gibi bir genellemeye varmada kullanmak yerine; istismarın varlığını teyit eden bir veri olarak anlamak daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

Diğer taraftan, sistemden kaynaklanan istismarı önleyici tedbirlerin ve kuralların, yine sistemin özünde bulunduğu belirtilmektedir (Çengelci, 1985: 60). Buna göre, insanlar, gerçekten ihtiyaçları olmadıklarında, özellikle bürokrasinin yapısından dolayı, buralardan geçici ve cüzi miktarlar için yardım talep etmeyeceklerdir. Ancak elde edeceği yardımın sağlayacağı faydanın, katlanacağı maliyetten yüksek olması durumunda insanlar yardım talebinde bulunacaklardır. İşte belki de istismar bu ihtiyaç düzeyinde sözkonusu olacaktır: Çünkü ihtiyacın şiddetine bağlı olarak kişi, yardım maliyetine birden fazla katlanmayı göze alabilecek; bu halde yardımda “mükerrerlik” söz konusu olabilecektir.

1.1.4. İnsan Haklarına Aykırı Olabilmesi

Sosyal yardımın olumsuz yanlarından bir diğeri olarak, “insan haklarına aykırı” olması gösterilebilmektedir. Bu yaklaşımın temelinde liberal doktrinin temsilcileri bulunmaktadır. Onlara göre, sosyal yardımlar tedrici bir azalma ile kesilmelidir. Çünkü, Maltus’a göre, yiyecek maddelerinin üretimi aritmetik bir artış göstermesine karşılık nüfus geometrik artmaktadır. Nüfusun geometrik artışı dolayısıyla mevcut kaynaklar, zamanla nüfusu besleyemeyecek hale gelecektir. Bu durum, gittikçe gıda fiyatlarını arttıracaktır. Yine Maltus’a göre, vergilerden verilen yardımlar sonucunda, işsizler artacaktır ve yine yardımlar sonucunda evlenmeler neticesinde çocukların sayısında artış olacaktır. Bu da nüfusun artması anlamına gelecektir. Bu ise, ekonomiye köstek olmak demektir (Çengelci, 1985: 52-55). Bu nedenlerden dolayı, sosyal yardımda bulunurken insani bir tavır sergilenmekle birlikte, öbür yandan diğer insanların hakları elinden alınmakta; bu da insan haklarına aykırı bir durum ortaya çıkarmaktadır.

1.2. Sosyal Yardımın Olumlu Yönleri

Sosyal yardımların lehinde olan görüş sahipleri, gerekçelerini, hem ekonomik hem de sosyo-psikolojik nedenlere dayanarak oluşturmaktadırlar. Bu yaklaşımlara göre, sosyal yardım, sosyal güvenlik sisteminde oluşabilecek sıkıntıları/açıkları gidermesi veya tamamlaması bakımından, kaynakların kullanımında tasarrufa imkân vermesi açısından ve psiko-sosyal ve diğer faydaları yönünden önemli bir işlev görmektedir.

1.2.1. Boşlukları Tamamlayıcı Olması

Sosyal yardım yapmayı savunanların ortaya koydukları yaklaşımlardan biri, sosyal yardımın, sosyal güvenlik uygulamalarının açıklarını kapatıcı; daha başka bir ifade ile sosyal güvenliğin eksiklerini tamamlayıcı bir işlevi olması üzerinedir. Sosyal yardımlarla, sosyal sigorta içinde oluşabilecek olan problemlerden kaynaklanan boşlukların tamamlanması ve eksikliklerin giderilmesi söz konusu olmaktadır (Çengelci, 1985: 34-40). Sosyal yardımın bu özelliği, yerleşik sosyal güvenlik sisteminin daha da olgunlaşmasına imkân sağlamaktadır (Güven, 2001: 148). Bu anlamda sosyal yardım, var olan sosyal güvenlik sistemini daha da pekiştiren bir etki meydana getirmektedir.

Bununla birlikte, sosyal yardımların olumlu yönlerinden bahsedenlerin dikkat çektiği bir önemli nokta, güçlü bir sosyal sigorta olmadan “tamamlayıcı” nitelikteki sosyal yardımın da çok fazla bir etkinliğe sahip olamayacağıdır (Türkcan, 2003: 64-65). Daha da önemlisi, uygulamada sosyal yardımın, sosyal sigortayı tamamlaması hedeflenirken, tersine bir sonuç üreterek, aradaki boşlukları daha da artırmaya dönük bir eğilim sergileme noktasında (Türkcan, 2003: 143) dikkatli olmak gerektirir.

Sosyal yardımın bu “tamamlayıcı” nitelikteki olumlu yönü (sosyal hizmet ile birlikte) “ağ altında ağ” tabiri ile de ifade edilmektedir (Sözer, 2004: 476). Bu durum, başka bir koruyucu sistem olmaması halinde, devletin devreye girmesi anlamına gelmektedir. Buna “son gelme ilkesi” ya da “son merci” (Snyder, 2005: 365) de denilmektedir. Başka bir ifade ile sosyal yardım, sosyal sigorta sisteminden sonra, varsa işsizlik sigortasından sonra, o da varsa işsizlik yardımından sonra devreye girmesi gereken bir sosyal güvenlik uygulaması olmakta ve aynı zamanda bu sayılanları tamamlayıcı niteliklere sahip bulunmaktadır.

1.2.2. Tasarruf Sağlama Yönü

Sosyal yardımın diğer bir olumlu yönü, kaynakların kullanımında tasarrufu sağlamaya imkân vermesidir (Dilik, 1980: 70). Çünkü yardımların ihtiyaç türü ve önemine göre bireysel olarak

ayarlanabilmesinden dolayı, sosyal yardımın tasarruf sağlayabilme özelliği ortaya çıkmaktadır (Gerek ve Oral, 2004: 44).²

“Marjinal fayda teorisi”nin kavramlarını kullanarak hareket eden Zeuthen’in ileri sürdüğü görüşe göre sosyal yardım uygulamasıyla, eldeki sınırlı durumda olan kaynakların, ihtiyacın en fazla olduğu yerde kullanılması söz konusu olacaktır ve harcanan kaynaklardan en büyük sosyal fayda elde edilecektir.

Ancak, diğer taraftan, yardımlar ve yardım görenlerin gelirleri arttıkça, yardım olarak dağıtılan her yeni yardım biriminin, bu yardımı alanlar ölçeğindeki marjinal faydası azalacaktır (Dilik, 1980: 70). Tabii olarak, insanların makina gibi birbirlerine tıpa tıp benzemedikleri göz önüne alınır; aynı yardımı alanların aynı sosyal fayda elde ettiği de kesin olarak söylenemeyecektir (Gerek ve Oral, 2004: 44).

1.2.3. Psiko-Sosyal Faydaları ve Diğer Olumlu Yönleri

Sosyal yardım yapmayı olumlu bir şekilde ele alanlar, onun kişilerin özel dünyasına (ruhi ya da psikolojik dünyasına) sağlamış olduğu katkıya dikkat çekmektedirler. Bu yaklaşıma göre, sosyal yardım alan kişilerin, kısa süreli de olsa “muhtaçlık” psikolojisinden kurtulabilmeleri, ruh sağlığına katkı açısından önemli görülmektedir (İkizoğlu, 2000: 29). Böylece, sosyal yardım alan kişinin, kısa vadeli de olsa kendi başına yeterli olabilmesine bağlı olarak, psiko-sosyal anlamda da desteklenmesi söz konusu olmaktadır.

Ayrıca sosyal yardım, alan kişiyi suçtan uzak tutmaktadır. Çünkü hayatını sürdürmek zorunda olan insan nizami yoldan karşılayamadığı zorunlu ihtiyaçlarını hırsızlık, gasp, kapkaç gibi fiillerle karşılama yoluna gidebilmektedir. Oysa sosyal yardım alması halinde bu suçlardan uzak kalma imkân ve ihtimali yüksek olacaktır. Aynı şekilde, sosyal yardımlar, muhtaç durumda olan kişilere, muhtaç durumdan kurtulana ve ihtiyaç duyabileceği mesleki eğitimleri elde edinceye kadar zaman kazanma imkânı da verebilmektedir (İkizoğlu, 2000: 25). Bu durumda, sosyal yardımın, muhtaç durumda olan kişiyi kötülüklerden alıkoyma gibi bir özelliği de ortaya çıkmış olmaktadır.

² Türkiye’de SHÇEK tarafından yürütülen çocuklara bakım hizmeti eksenindeki “nakdi sosyal yardım” uygulamalarında, daha uygun bir sosyal yardım programı ile mevcut kaynakların tasarruflu kullanılmasına dönük işlemlerin yapıldığı görülmektedir. Bkz.: Nüvit Gerek ve A. İlhan Oral (2004), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yay., No: 1574, s. 44.

2. İNSANİ YAKLAŞIM, TOPLUM ODAKLI YAKLAŞIM VE DEVLET ENDEKSLİ YAKLAŞIM YÖNÜNDEN SOSYAL YARDIM

Sosyal yardım yapmanın sakıncalarının yararlarından daha fazla olduğunu ileri süren görüşlere karşı, sosyal yardım yapmanın olumlu yönlerine işaret eden yukarıdaki yaklaşımlar yanında, bizzat sosyal yardım yapmanın insan olmak, toplum üyesi olmak ve devlet olmanın bir sonucu olarak yapılması gereken uygulamalar olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır.

2.1. İnsanı Yaklaşım

Sosyal yardım yapmanın meşruluğunu ve önemini ifade eden temel yaklaşımlardan birisi de sosyal yardıma atfedilen “insanı” yön ile ilgilidir. Bununla birlikte insanın “insan” olmasından kaynaklanan hakkı olarak sosyal yardımı hak ettiği düşüncesinin sosyal güvenlik sistemlerindeki yerinin, özellikle Sanayi Devrimi’nin ağır çalışma ve yaşam koşullarının, kamuoyunu duygusal manada etkilemesi ve işçi sınıfının sosyal hayatına dönük algıların oluşması (Altan, 2004: 99) ile daha belirgin olarak oluştuğunu; sosyal yardımın insanı yaklaşım çerçevesinde ele alınmasının bu süreçte daha da belirginleştiğini görüyoruz.

Sosyal yardım, insanla ilgilidir. Öyleyse, basit bir bağlantı ile sosyal yardım alanına verilecek değerin, insanın bizzat kendisine verilmesi anlamına geleceği açıktır. Onun için, statü farkı veya ırk, dil, din ve cinsiyet ayrımı gözetilmeden (Akkaya, 1966: 20), bizzat insanın insan olması, sosyal yardımda esas hareket noktasıdır. Gerçekten de, “yüreği iyi hislerle çarpan” her insanın, sosyal yardımı “insaniyetperverlik” ekseninde ele alması beklenmektedir (Lundberg, t.y.: 6). Bununla birlikte bu yaklaşımın bir yansıması olarak ayrıca, sosyal yardımı yapan kişilerin, yardım alan kişilerin ekonomik ve psiko-sosyal hayatındaki esas değişiminin, ancak onun kendi kendine yardım edebilmesine yardım etmekle mümkün olabileceğini ihmal etmemeleri gerektiği de dile getirilmektedir (Friedlander, 1965: 3).

Sosyal yardımın “insanı” açıdan değerlendirilmesi, ABD örneğinde, sosyal yardım yapanların doğuştan sahip oldukları haysiyetin ve inançlarının etkisi açısından ele alınmaktadır (Friedlander, 1965: 2). Bu anlayışa göre, yardım yapan kişilerin, insanın değerine olan inançları, yardım edecekleri kişilere dönük davranışlarını biçimlendirmektedir. Başka bir ifade ile insanın inandığı değerler, yardım

yapmayı içinde barındırıyor, hatta kıymetli bir davranış olarak görüyorsa; bu değere sahip bir insanın sosyal yardım yapması, değerlerin gereğini yerine getirmesi anlamına gelecektir.

Sosyal yardım alanındaki “insanî” yaklaşımın bir diğer izdüşümü de, “insanî müdahale” tabiri etrafında ele alınmaktadır. İlk defa 1967-1970 yılları arasında Fransa’nın sömürgesi durumundaki Nijerya’da cereyan eden ve kısa ömürlü olan Biafra Savaşı sırasında ortaya çıkan bu kavram, savaş sırasında meydana gelen kıtlık ve sonrasında ortaya çıkan ihtiyaçlar nedeniyle, bu ihtiyaçların karşılanarak muhtaçlıkların giderilmesine yönelik olarak; devletlerin tarafsızlık ve egemenlik haklarının ötesinde, insan olmayı öne alan bir yaklaşımın ürünü olmuştur (Aydoğmuş, 2006: 500). Türkiye’de de, insanî yaklaşımın bir ürünü olarak –yapılan bir araştırmaya göre– bireylerin %80’inin ihtiyaç sahibi kimselere karşı yardımsever bir çizgiye sahip oldukları görülmektedir (TÜSEV, 2006: 13).

İşte bu göstergelerden dolayı, muhtaçlığın ve yoksulluğun varlığının tabii olduğunu haklı kılacak her hangi bir “insanî” dayanağın bulunmadığı kabul edilmektedir (Karataş, 2003: 92). Buna göre, gelişen maddi imkânlar sonrasında, yine de yoksulluktan bahsedilebiliyorsa, bu bir “insanlık ayıbı” olmaktadır.

2.2. Toplum Odaklı Yaklaşım

Sosyal yardım ele alınırken ortaya konan sosyal yardım lehine görüşlerin bir kısmı da “toplum odaklı” bakış açısına dayanmaktadır. Burada temel tartışma alanı, sosyal yardıma muhtaç olanların, bu muhtaçlıklarının “bizzat kendilerinin mi, yoksa toplumun bir ürünü mü” olduğu üzerine cereyan etmektedir.

Adam Smith merkezli neo-klasik iktisat ekolünün bir uzantısı olan “ekonomik insan” tipinde, insanların ekonomik hayattaki davranışları, süreklilik arz eden tercihler arasında faydasını maksimize etme; bilgi ve farklı pazarlarda var olan fırsatları da değerlendirme bağlamında getirilerini optimum kılma anlayışına dayanmaktadır. Bu bakış açısına göre “ekonomik insan”ın ana dürtüsü, kendi faydasıdır; başkası onun için çok da önemli değildir. Bu yaklaşımı sert bir şekilde eleştirenler, “davranışçı yaklaşım” adı verilen farklı bir insan ve insan davranışı tanımı getirmişlerdir.

Bunlara göre Adam Smith’in bakışında “ekonomik insan”, tek boyutlu, sadece kendi faydasını düşünen, gelişmemiş sosyal bir ilkel

varlık (social moron) olarak ele alınmıştır ki, bu, insanı basit ve hayvana yakın bir canlı türü gibi göstermektedir. Ayrıca Adam Smith ekolüne daha sert bir eleştiriyle yaklaşan “davranışçı ekol” sahiplerine göre Adam Smith, “ekonomik insanı” sadece mekanik, tek-boyutlu, kendisini düşünen sosyal bir hayvan olarak algılamakta; böylece insanı ruhsuz natüralist bir yaklaşım içerisinde ele almaktadır.

Bu eleştirilerden hareket eden “davranışçı insan” modeli yaklaşımçılarına göre kişi, faydasını maksimize etmek yerine, sınırlandırdığı hedefler içerisinde kendisini “tatmin” eden alternatif sonucu tercih etme üzerinden hareket etmektedir. Böylece kişi, faydasını maksimize etmeyi değil, “tatmin” olmayı merkeze almaktadır ve ona göre davranış sergilemektedir (Kurtulmuş, 1998: 169-176). İşte insanın bu özelliğinden dolayı “davranışçı ekol”, insanın tatmin olma duygusunun “toplum” imkanları ile sınırlı tutulmasıyla şekillenebilen bir sosyal yardım anlayışının söz konusu olabileceğini ileri sürmüştür. Buna göre toplumlar, kendi varlık sebeplerinden ötürü ortaya çıkan yoksulluğa ve muhtaçlığa çözüm üretmekle görevlidirler.

Aksi durumda, yani toplumun sosyal yardım görevini yerine getirmemesi halinde, ödenecek maliyet daha büyük olabilmektedir. Örneğin, İngiltere’de maden işçilerinin sayıca çok olduğu ve ancak ekonomik durumlarının oldukça düşük olduğu beş bölgede yapılan bir araştırmaya göre, yetişkin nüfusun %63’ünün, genç nüfusun %70’inin suça yöneldiği, yani suç olabilecek eylemlere giriştiği saptanmıştır (Türkcan, 2003: 18).

Aynı şekilde, hasta olan biri, hasta olmasından dolayı şefkate ve yardıma muhtaç olacaktır. Kişinin hasta olması sadece kendi kusuru olsaydı veya bu hastalığından topluma zarar gelmesi söz konusu olmasaydı, kendisine yardım etmek belki sosyal yardımın çerçevesine girmeyen bir davranış olacaktı. Ancak, kişinin hastalığa yakalanmasında toplumun da katkısı bulunabilmektedir. O açıdan bu kişiye yardım etmek, toplumun esas vazifelerinden biri olmaktadır (Duru, 1939: 6-7). Toplumun bu sosyal yardım görevi, asgari gelir hakkı ilkesi ekseninde “kamu vicdanı” (Aksu, 1993: 36) terimi ile de ifade edilmektedir.

2.3. Devlet Endeksli Yaklaşım

Sosyal yardımın yapılmasının gerekliliği noktasında ortaya konan yaklaşımlardan bir tanesi de, devlet endeksli yaklaşımdır. Buna

göre, kişinin kendisini ezen tüm koşullardan kurtulması, ancak sosyal yardımların devlete bir “görev” olarak verilmesiyle mümkün olmaktadır (Kocaoğlu, 1998: 1069). Sosyal yardıma muhtaç olan kişi, ezilen bir koşulda olmanın yanında, tam manasıyla da özgür değildir. Çünkü ekonomik anlamda bir bağımlılığı söz konusudur. Bu açıdan, devletin sosyal yardıma muhtaç olana karşı yaklaşımının, “koruyucu” ve “kurtarıcı” bir halde olması beklenmekte ve gerekmektedir. Hatta sosyal yardım sağlamada devlet, en iyi araç olarak değerlendirilmektedir (Midgley and Tang, 2002: 59).

Dolayısıyla, devletin sosyal yardım alanından uzak duramayacağı görüşü savunulmaktadır. Devletin sosyal yardım alanındaki görev ve sorumlulukları da anayasal, yasal ve kurumsal bazı tedbirlerle bireylere bazı imkânlar sağlaması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Aktan, 1998: 1078).³

Yine sosyal yardım yapma görevinin devletin fonksiyonlarından olduğunu iddia edenler, öteden beri devletin ekonomik hayata müdahale etmeyerek, özellikle toplumdaki güçsüz ve muhtaçları yalnız bırakmasına karşı, çeşitli eleştiriler getirmişlerdir.. Bunlardan bir tanesi olan “Toplumcu Hıristiyanlar”a göre de devletin birşeyler yapması gerekmektedir. R. Owen, S. Simon ve C. Frouler gibi kişiler de, işçi sınıfının ezilmişliği ile ilintili olarak eleştiriler getirmişlerdir. Bunlar arasındaki en etkili ses de, K.Marks olmuştur (Özdemir, 2004: 81).

2.4. “Birlik Yaklaşımı”

Sosyal yardım yapma(ma) ele alınırken, ortaya konan insani, toplumsal ve devlet merkezli yaklaşımlar, ayrı ayrı bir çerçevede sunulabileceği gibi, tek bir çerçevede de değerlendirilebilmekte; birlik yaklaşımı ortaya konabilmektedir. Başka bir ifade ile sosyal yardımla ilgili bazı durumlarda hem birey (insanın kendisi), hem toplum, hem de devlet devrede olabilmektedir (Altan, 2004: 278).

Bu yaklaşıma göre, sosyal yardım modelinde başarı, sadece devletin, sosyal yardıma muhtaç olanlara imkân sağlamasıyla elde

³ Türkiye’de bu anlamda devlete yüklenen “ödev”, ilk etapta 1961 Anayasası ile görülmüş, bununla paralel olarak –ufak farklılıklara rağmen- 1982 Anayasası ile devam etmiştir. Ancak, devletin yüklenmiş olduğu bu görev, “sosyal” olma ile olamama arasında ikili bir yapı arz etmektedir. *Bkz.*: Faruk Taşcı (2006), “Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Sosyal Hakların Görünümü,” *İnsan Hakları Araştırmaları*, C. IV, S. 6, Ocak-Haziran, s. 218.

edilemeyecektir. Başarı, toplumda gerek sosyal yardım alanların ve gerekse sosyal yardım verenlerin bilgi, beceri ve şuur yönünden gelişmiş olmaları ile mümkün olabilecektir (Duru, 1939: 9). Bazı durumlarda devletin sosyal yardım alanında pasif olması sonrasında dahi, toplumun bu boşluğu doldurarak muhtaç durumda olanları elinden geldiği ölçüde koruması beklenmektedir (Yazgan, 1977: 73).

SONUÇ

Sosyal yardıma muhtaç olma durumu, hemen hemen her zaman ve her toplum için kaçınılmaz bir gerçeklik ve gereklilik olarak ortada durmaktadır. İleri olduğu söylenen refah toplumlarında dahi sosyal yardıma muhtaç olanlar bulunabilmektedir. Bu nedenle sosyal yardım konusu tüm toplumların konusu olma özelliğini muhafaza etmektedir.

Ancak bu duruma rağmen, konuyla ilgili çevrelerde, sosyal yardıma muhtaç olanlara yapılan yardımların yapılıp yapılmaması konusunda görüş birliğinin olduğu söylenemez. Zira bir yandan sosyal yardım yapmanın insan ve insan odaklı olmanın bir sonucu olarak olması gerektiğini savunanların yanında, diğer yandan sosyal yardım yapmanın akılcı ve ekonomik olmadığını; hatta insanları tembelleğe, bağımlılığa ve imkanları istismar yapmaya iterek gelişmesini engellediğini iddia edenler de bulunmaktadır.

Sosyal yardım yapma(ma) ile ilgili gerekçelerin şekil aldığı birinci nokta, sosyal yardım yapmanın “olumlu” ve “olumsuz” yönlerini ele alarak, neden sosyal yardım yapılması gerektiği veya yapılmaması gerektiği hususunda ortaya çıkmaktadır. Buna göre yardım alanları damgalaması ve küçük düşürmesi; tembelleğe itmesi ve bağımlılık yaratması; istismara açık olması ve diğer çeşitli sosyo/psikolojik yönlerden dolayı sosyal yardım yapmak hatadır.

Buna karşılık aksi görüşte olanlara göre ise sosyal yardımlar, sosyal güvenlik sistemindeki boşlukları tamamladığı gibi, bu yardımların çeşitli psiko-sosyal faydaları temin etmesi, sosyal güvenlik fonlarının hem daha tasarruflu hem de daha isabetli olmak anlamında verimli kullanılabilmesi gibi sonuçları üretmesi itibarıyla, teknik anlamda da sağlıklı ve doğru bir yaklaşım olarak savunulmaktadır.

İkinci noktada, sosyal yardımın daha çok “yardım yapan” kişiler üzerinden yaklaşımlar ortaya konulmaktadır. Buna göre, sosyal yardım

yapmada, insani, toplumsal sorumlulukların yanında, devletin devlet olmasından kaynaklanan bir görevi olması açısından da zaruret bulunmaktadır. Tek tek bireyler açısından sosyal yardım yapmak, insan olmanın bir gereğidir. Aynı şekilde her insanın da insan olmasından dolayı, muhtaç olması durumunda sosyal yardım almaya hakkı olmaktadır. Ayrıca toplumdan da sosyal sorumluluk anlamında, muhtaç duruma düşenlerin bu ihtiyaçlarını karşılaması, olabildiği kadar bu muhtaçlığı gidermesi umulmaktadır. Devletten ise bir yandan “sosyal” niteliğinden dolayı sosyal yardım sisteminin en organizeli ve kurumsal yanını oluşturması beklenmekte; bir yandan da devlet, sosyal yardım kuruluş ve işleyişlerini kurmak, korumak ve denetlemek durumunda görülmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akkaya, Ziya (1966) “Atatürk, Sosyal Hizmet ve Toplum Kalkınması,” **Sosyal Hizmet Dergisi**, C. III, S. 1, s. 20-23.
- Aksu, Ömer A. (1993), **Gelir ve Servet Dağılımı**, İstanbul, İ.Ü. Yay., No: 3698.
- Aktan, Coşkun Can (1998), “Özgürlüklerin İki Boyutu: Siyasal Özgürlükler ve Ekonomik Özgürlükler,” **Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı II**, S. 22, Temmuz-Ağustos, s. 1075-1089.
- Altan, Ö. Zühtü (2004), **Sosyal Politika Dersleri**, Eskişehir, Anadolu Üniv. Yay., No: 1592.
- Arı, Adnan (2003), “Yoksullukla Mücadelede Yerel Bir Dost: Dost Eli,” **Yoksulluk Sempozyumu**, C. III, İstanbul, Deniz Feneri Derneği Yay., s. 160-167.
- Aydoğmuş, Ümit (2006), “Uluslararası STK’lar ve İnsani Müdahale: Deniz Feneri Örneği,” **III. Uluslararası STK’lar Kongresi: STK-Özel Sektör-Devlet Etkileşimi (Bildiriler Kitabı)**, Çanakkale, 18 Mart Üniversitesi Yay., s. 499-503.
- Buğra, Ayşe (2003/2004), “Devletçi Dönemde Yoksulluğa Bakış ve Sosyal Politika: ‘Zenginlerimiz Nerede?’,” **Toplum ve Bilim**, S. 99, Kış, s. 75-97.
- Çakır, Mesut ve Şansel Aldemir (2001), “Yoksulluğun Küresel Boyutları,” **Avrupa Araştırmaları Dergisi**, C. IX, S. 2, s. 175-200.
- Çalışkan, Abdülkerim (2001), “Sosyal Refahın Sağlanmasında Devletin Etkinliği ve Türkiye Örneği,” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E.), İzmir.

Kamu-İş; C:9, S:4/2008

Çengelci, Ethem (1985), "Türkiye'de Sosyal Yardımlar: Bir Model Geliştirme Denemesi," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, S.B.F.), Ankara.

Dilik, Sait (1980), "Sosyal Yardımlar-İki Anlamlı Bir Terim," **Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi**, C. XXXV, S. 1-4, Ocak-Aralık 1980, s. 55-72.

----- (1991), **Sosyal Güvenlik**, Ankara, Kamu-İş Yay.

Duru, M. Celal (1939), **Sosyal Yardım: Prensipleri ve Tatbikleri**, İstanbul, Ebüzziya Mat.

Friedlander, Walter A. (1965), "Sosyal Hizmetin Genel İlkeleri," **Sosyal Hizmetlerin Kavram ve Metodları**, Ed. Walter A. Friedlander, Çev. Elkin Besin, Ankara, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yay., s. 1-12.

Gerek, Nüvit ve A. İlhan Oral (2004), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yay.

Güven, Sami (2001), **Sosyal Politikanın Temelleri**, 3. bs., Bursa, Ezgi Kitabevi.

Income Security Advocacy Centre (2007), "Social Assistance: Myths & Stereotypes," (Çevrimiçi)http://www.incomesecurity.org/campaigns/HandsOff/documents/SocialAssistance-MythandStereotype.revised.web_000.pdf, 22 Eylül.

İkizoğlu, Musa (2000), "Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara Mamak İlçesinde Ampirik Bir Araştırma," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, S.B.E.), Ankara.

Karataş, Kasım (2003), "Yoksulluk, Yoksullukla Savaşmada Sivil Toplum ve Etik Boyut: Bir Sosyal Hizmet Yaklaşımı," **Yoksulluk Sempozyumu**, C. I, İstanbul, Deniz Feneri Derneği Yay., s. 90-103.

Kocaoğlu, A. Mehmet (1998), "İnsan Hakları Çerçevesinde Ekonomik ve Sosyal Hakların Vazgeçilmez Önemi," **Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı II**, S. 22, Temmuz-Ağustos, s. 1065-1074.

Kurtulmuş, Numan (1998), "İki Farklı İnsan Modelinin Analizi: Ekonomik İnsan-Davranışçı İnsan," **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. XXXVII, S. 1-4, s. 167-187.

Lundberg, Karl A. (t.y.), "Sosyal Yardım Nedir?," Çev. Ülker Ergun, **Sosyal Hizmet Dergisi**, C. I, S. 2, s. 6-7.

- Marinova, Ekaterina (2007), "From Social Assistance to Social Employment: New Trends in the Application of the Bulgaria Social Assistance Act for Low Income Families and Social Assistance Users from Roma Origin," (Çevrimiçi) <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/NISPAcee/UNPAN018444.pdf>, 23 Eylül.
- Midgley, James and Kwong-Leung Tang (2002), "Individualism, Collectivism and Marketization of Social Security: Chile and China Compared," **The Review of Policy Research**, Vol. 19, No: 3, p. 58-84.
- Mood, Carina (2006), "Take-up Down Under: Hits and Misses of Means-Tested Benefits in Australia," **European Sociological Review**, Vol. 22, No:4, September, p. 443-458.
- Özdemir, Süleyman (2004), **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul, İTO Yay., No. 2004-69.
- Öztürk, Nazif (1983), **Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay.
- Snyder, Linda (2005), "Social Assistance," **Encyclopedia of Canadian Social Work**, Ed. Francis J. Turner, Canada, Wilfrid Laurier University Press, p. 365-367.
- Sözer, Ali Nazım (2004), "Yerel Yönetimlerce Yürütülen Sosyal Hizmetler," **İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi**, C. I, S. 2, s. 474-490.
- Taşcı, Faruk (2006), "Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Sosyal Hakların Görünümü," **İnsan Hakları Araştırmaları**, C. IV, S. 6, Ocak-Haziran, s. 203-219.
- Türkcan, Rıza (2003), "Yerel Yönetimlerde Sosyal Yardım Hizmetleri," (Yayınlanmamış Lisansüstü Uzmanlık Tezi, TODAİE), Ankara.
- TÜSEV (2006), **Sivil Toplum ve Hayırseverlik Araştırmaları 2004-2006: Araştırma Bulguları ve Çözüm Önerileri**, Haz. Filiz Bikmen ve Zeynep Meydanoğlu, İstanbul, TÜSEV Yay.
- Yazgan, Turan (1977), **Görüşler**, İstanbul, Kutsun Yay.